

*Pawel Kost**

SEKTOR GAZU ZIEMNEGO UKRAINY W PROCESIE INTEGRACJI Z UE

Wzrost roli gazu ziemnego w funkcjonowaniu czołowych gospodarek europejskich i światowych obserwowany w ostatnich dziesięcioleciach nie ominął także systemu gospodarczego Ukrainy. Dodatkowym czynnikiem zwiększającym jego rolę dla procesów ekonomicznych i politycznych nad Dnieprem jest fakt, że w bilansie energetycznym Ukrainy gaz ziemny stanowi źródło dla aż 41% wytworzonej energii – w krajach UE-15 ten wskaźnik wynosi 22%, a średnia światowa to 21% [1]. Takie dane świadczą o olbrzymim wpływie sektora na niemal każdą dziedzinę życia gospodarczego i politycznego kraju. Tym samym rozwój sytuacji w tym sektorze na perspektywy integracji Ukrainy z UE jest bardzo duży. Dla optymalnego naświetlenia tej problematyki należy rozpatrzyć jej aspekty międzynarodowy i wewnętrzny – kontekst polityczny i geopolityczny, potencjał tranzytowy Ukrainy, tendencje i problemy ukraińskiego rynku gazowego, stan ukraińskich sieci przesyłowych oraz możliwości dywersyfikacyjne.

Kontekst geopolityczny. Opisując stosunki ukraińsko-unijne w sferze gazowej, należy zaznaczyć, że *de facto* są to relacje obejmujące jeszcze, co najmniej jednego gracza, którym jest Federacja Rosyjska. W tym gazowym trójkącie geopolitycznym Rosja jest dostawcą, Ukraina transporterem, a UE odbiorcą surowca. O ile plany rozwoju systemów energetycznych Kijowa i Brukseli są zbieżne, o tyle zatwierdzona 28 sierpnia 2003 r. «Strategia Energetyczna Rosji na okres do 2020 roku» [2] rozpatruje ten sektor pod znacznie innym kątem. Jedną z podstawowych odmienności jest traktowanie przez Moskwę nośników energii jako «*instrumentu prowadzenia polityki wewnętrznej i zewnętrznej*». Dokument ten mówi także o przejmowaniu kontroli nad sieciami przesyłowymi innych państw, a system gazociągów Ukrainy zajmuje tu naczelną rolę. Innym zadaniem jest tu wykupienie możliwie największej ilości surowców na terenie postradzieckim, celem ograniczenia szans na realizację alternatywnych projektów dostarczania gazu ziemnego do Europy [3, 7]. Warto zaznaczyć, że jednym z celów polityki zagranicznej Moskwy, zgodnie z «Koncepcją Polityki Zagranicznej Federacji Rosyjskiej» [4] przyjętej w lipcu 2008 r., jest budowa «*nowoczesnych form integracji*» na terenie postsowieckim, w których Ukraina zajmuje miejsce szczególne, co w ewidentny sposób przeczy dążeniom Kijowa do integracji z UE. Ukraiński potencjał gazowy jest, zatem elementem szerszej gry z udziałem UE, Rosji oraz Ukrainy, która znacząco komplikuje integrację tego sektora do europejskiego systemu energetycznego.

Jak dotąd, trójstronne relacje gazowe najostrzejsze formy przyjmowały na przełomie lat 2005/2006 i 2008/2009. Nieprzejrzystość i nierynkowy charakter ówczesnych stosunków w sferze gazowej między Ukrainą i Rosją, spowodował kryzysy polegające na zmniejszeniu i czasowym wstrzymaniu dostaw surowca na Ukrainę i do krajów Europy Centralnej i Zachodniej, którego powierzchowną przyczyną był spór o jego cenę ustalaną corocznie przez władze obu państw. W wyniku pierwszego kryzysu Kijów obronił swój potencjał tranzytowy, ale za cenę wpuszczenia na swój rynek firmy *RosUkrEnergo* – pośrednika w handlu gazem między krajami, co jeszcze bardziej zagmatwało te stosunki. Kryzys z początku 2009 r. przyniósł już pewien progres w tym kontekście. Od 2009 r. usunięto z handlu «błękitnym paliwem»

* Doktorant Wydziału Politologii i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Polska

pośredników, a także wprowadzono formułę wyznaczającą cokwartalnie cenę na gaz, która jest zależna od poziomu cen światowych na ropę naftową. Jednak także w tym przypadku są czynniki osłabiające sukces Kijowa – niesymetryczne zobowiązania Kijowa dotyczące przyjmowania i, odpowiednio, transportowania surowca w myśl zasady *take or pay* («bierz lub płać» – Kijów musi płacić za co najmniej 80% zakontraktowanego na 10 lat gazu niezależnie od zapotrzebowania. Moskwę takie zobowiązanie – *ship or pay* – dotyczące tranzytu nie obowiązuje) czy też wysokie sankcje finansowe za opóźnienia w opłatach [5]. Konflikt gazowy z przełomu lat 2008 i 2009 unaoczniał kilka tendencji - pogarszanie się kondycji finansowej Gazpromu, podkreślił potencjał systemu gazociągów Ukrainy, który długo pracował w przeciwnym kierunku, by dostarczyć surowiec do regionów południowo-wschodnich kraju [6] oraz, wg doniesień prasowych, stworzył podstawy do zadłużania *Naftogazu* wobec Gazpromu.

Spożycie gazu ziemnego w krajach Unii Europejskiej wzrasta i, wg prognoz Komisji Europejskiej, będzie wzrastało nadal. W roku 2007 62% gazu spożytego w UE pochodziło z importu. Tendencja ta w latach kolejnych będzie się pogłębiać – do 2020 r. wskaźnik ten ma wzrosnąć do 70%, a do 2030 r. do 82%. W 2007 r. gaz ziemny z Rosji stanowił: 46,6% całego importowanego do UE surowca i 28,8% całego spożytego gazu w krajach Wspólnoty. W tym samym roku, 77% gazu rosyjskiego eksportowanego do UE, zostało przetransportowanych gazociągami ukraińskimi. Jednocześnie, transportowany do Europy przez terytorium Ukrainy gaz z Rosji stanowi: 36,2% całości importowanego przez UE gazu oraz 22,3% całości gazu ziemnego spożytego w UE. Z kolei, 71% gazu spożytego przez Ukrainę pochodziło z Rosji [7, 4–20]. Wreszcie, Rosja kontroluje niemal całkowicie eksport gazu ziemnego do Europy z państw Azji Centralnej, co ogranicza możliwości dywersyfikacyjne Ukrainy i UE. Powyższe dane świadczą, zatem o istnieniu trójstronnej współzależności – Ukraina i UE są zależne od surowca rosyjskiego, Rosja i UE od ukraińskich sieci przesyłowych, a Kijów i Moskwa od dochodów uzyskanych z, odpowiednio, tranzytu i sprzedaży gazu. Ten ostatni czynnik ma szczególne znaczenie zwłaszcza dla budowanej na potencjale surowcowym gospodarce Federacji Rosyjskiej. Dopelnieniem tej statystyki jest fakt nierównomiernego uzależnienia poszczególnych krajów od źródeł rosyjskich i tranzytu ukraińskiego (patrz: Tabela «Bilans sił w sferze gazowej między Federacją Rosyjską, Ukrainą i wybranymi krajami UE w 2007 r.»).

Tablica Bilans sił w sferze gazowej między Federacją Rosyjską, Ukrainą i wybranymi krajami UE w 2007 r.

	Spożycie gazu ogółem mld. m ³	Gaz spożyty z Federacji Rosyjskiej		Spożyty gaz transportowany ukraińską GTS*	
		mld. m ³	%	mld. m ³	%
Austria	8.9	5.6	63	6.4	72
Bułgaria	3.1	3.1	100	3.4	100
Czechy	8.9	6.43	72	7	78.5
Francja	41.9	7.63	18.2	9.8	23.3
Niemcy	82.7	35.55	43	19.4	23.5
Polska	13.7	8	60	4.1	30
Słowacja	5.9	5.8	90	6.8	100
Węgry	11.8	7.85	66.5	8.1	68.5
Włochy	77.8	23.8	30.5	21	27
UKRAINA	70	50	71	-	-

Źródło: Аналітична доповідь Центру Разумкова: «Газові ринки ЄС і України: проблеми розвитку та інтеграції», Національна безпека і оборона № 8 2008.

* W niektórych krajach, część gazu z ukraińskiej GTS nie jest spożywana, a re-eksportowana.

Najbardziej zależnymi państwami od gazu z Rosji są Słowacja, Bułgaria, Litwa, Łotwa i Estonia [8], a od tranzytu surowca przez terytorium Ukrainy Słowacja, Czechy, Bułgaria, Węgry i Austria. Takie zróżnicowanie wywołuje często brak jednolitej pozycji Brukseli wobec kwestii związanych z funkcjonowaniem sektora gazu ziemnego, co usiłuje wykorzystywać Kreml.

Istotnym aspektem stosunków gazowych jest kwestia planów budowy gazociągów transportujących «błękitne paliwo» do UE, w tym omijających terytorium Ukrainy. Szczególne znaczenie mają tu projekty inspirowane przez Gazprom. Ich realizacja mogłaby przyczynić się do zmniejszenia roli Kijowa na gazowej mapie Europy. Do najważniejszych z nich należą:

1. Gazociąg Północny – z Rosji do Niemiec, Danii, Holandii, Belgii i Francji po dnie Morza Bałtyckiego. Moc przesyłowa – dwie nitki po 27,5 mld. m³ każda. Ogromna wartość budowy (ok. 25 mld. dol.) i trudności w ewentualnej eksploatacji złóż, z których ma pochodzić surowiec, sprzeciw niektórych państw unijnych (Polska, Finlandia, Szwecja, Łotwa i Estonia), a także problemy natury ekologicznej powodują, że pomimo zaawansowanych prac nad realizacją projektu, ich sukces wydaje się realny, ale w perspektywie przynajmniej 5–10 lat.

2. Gazociąg Jamalski (II nitka) – z Rosji przez Białoruś i Polskę do Niemiec. Moc przesyłowa – 32,9 mld. m³. Problemy natury politycznej, czynią ten projekt mało realnym.

3. Gazociąg Południowy – z Rosji po dnie Morza Czarnego do Rumunii, Węgier, Austrii, a także Włoch, Grecji i Serbii. Moc przesyłowa – 30 mld. m³. Gazociąg znajduje się w fazie projektowania i konsultacji ww. państw. Co ciekawe, do jego realizacji potrzebna będzie zgoda Kijowa ze względu na prawdopodobną trasę po terytorium morskim Ukrainy. Jest bezpośrednim konkurentem gazociągu *Nabucco*. Szacunkowe koszty budowy projektu sięgają ok. 25 mld. euro. Z uwagi na powyższe oraz prawdopodobny brak surowca i odpowiednio dużego popytu na gaz wśród potencjalnych odbiorców, realny termin jego zrealizowania to rok 2025.

4. Gazociąg Nadkaspijski – z Turkmenistanu i Kazachstanu do Rosji. Moc przesyłowa – 20 mld. m³. Gazociąg ograniczy możliwości budowy nowych tras przesyłowych gazu ziemnego z krajów Azji Centralnej do Ukrainy i UE omijających terytorium Federacji Rosyjskiej. Problemy w implementacji projektu – pogorszenie i nieprzewidywalność stosunków rosyjsko-turkmeńskich oraz potrzeba dużych ilości czasu i inwestycji przy eksploatacji złóż kaspijskich powodują, że może on zostać zrealizowany najszybciej w ciągu 10 lat.

5. Gazociąg *Nabucco* – z Azerbejdżanu i Turkmenistanu (w dalszej perspektywie z Iranu) przez Turcję do krajów UE (Bułgaria, Rumunia, Węgry, Austria). Moc przesyłowa – 8 mld. m³ (początkowa w 2013 r.) i 31 mld. m³ (końcowa w 2019 r.). Koszty budowy gazociągu *Nabucco* sięgają 10–11 mld. dol. Kluczowym pytaniem jest tu znalezienie w krótkim czasie odpowiedniej ilości surowca. Kijów rozważa przyłączenie się do projektu poprzez budowę odcinka gazociągu łączącego z *Nabucco* na terytorium Rumunii, co wydaje się mało realne [9].

Analiza powyższych projektów transportowych pozwala stwierdzić, że po pierwsze, żaden z nich nie bierze pod uwagę udziału w nim Ukrainy, co sprawia, że Kijów musi szukać innych metod dywersyfikacyjnych. Po drugie, z wyjątkiem gazociągu *Nabucco*, budowa wymienionych tras jest mało realna, co najmniej w perspektywie średnioterminowej. Po trzecie, prawdopodobna realizacja projektu *Nabucco*, znacząco ograniczy szanse pozostałych, co pozwoli zachować silną pozycję tranzytową Kijowowi. Po czwarte, ukraiński system przesyłowy dla Brukseli pozostanie kluczowym szlakiem dostaw gazu ziemnego. Fakt, że GTS Ukrainy ma potencjał zwiększenia tranzytu gazu do UE o ok. 30 mld. m³ jest dodatkową zaletą w tym kontekście. Warunkiem takiego scenariusza jest zgoda Rosji na zwiększenie tranzytu przez Ukrainę i modernizacja gazociągów ukraińskich. O ile spełnienie pierwszego warunku jest dość problematyczne, to decyzja Brukseli o chęci rekonstrukcji GTS już zapadła. Warto dodać, że przy znaczącym zwiększeniu możliwości tranzytowych, jej koszty są kilkakrotnie niższe od budowy nowych tras przesyłowych.

Potwierdzeniem powyższych słów jest podpisanie 23 marca 2009 r. w Brukseli przez przedstawicieli rządu Ukrainy, Komisji Europejskiej, Europejskiego Banku Inwestycyjnego, Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju oraz Banku Światowego «Wspólnej Deklaracji: Wspólna Konferencja Międzynarodowa UE-Ukraina dotycząca Modernizacji Systemu Gazociągów Ukrainy» [10] (dalej «Deklaracja»). Dokument koncentruje uwagę na kluczowych aspektach modernizacji gazociągów ukraińskich: potrzebie uniezależnienia spółki *Ukrtransgaz* obsługującej system gazociągów i konieczności sformułowania do końca 2009 r. «Programu Reform Sektora Gazowego na lata 2010–2011». Wzorcem ma być tu prawodawstwo unijne, zwłaszcza «Dyrektywa UE 2003/55/WE» [11]. Pierwszym krokiem ku realizacji tych założeń wyznaczono stworzenie Grupy Koordynacji Technicznej (GKT), której zadaniem będzie przygotowanie dokładnego biznes-planu modernizacji i kontrola nad jego wykonaniem. Komisja Europejska wraz z instytucjami finansowymi, które podpisały «Deklarację» wzięły na siebie zobowiązanie wsparcia finansowego Ukrainy w procesie reform sektora gazowego na zasadzie pomocy technicznej bądź w formie kredytów [12]. Wstępny koszt modernizacji oceniono na ok. 3 mld. dol. [13].

Rynek gazu ziemnego na Ukrainie. Ukraina dysponuje drugim pod względem wielkości na świecie systemem gazociągów. Obejmuje on 37,6 tys. km. gazociągów, 73 stacje kompresorowe z 703 agregatami, 1607 stacji rozdzielczych oraz 13 podziemnych magazynów gazu o łącznej pojemności ponad 32 mld. m³ [1]. Ilości aktywnego gazu, które mogą pomieścić podziemne magazyny, sięgają 40% spożycia surowca, co sytuuje Ukrainę w światowej czołówce – dla Francji ten wskaźnik wynosi 29%, Włoch – 26%, Niemiec – 20%, Rosji – 15%, a USA – 14% [14]. Potencjał GTS jest jednak minimalizowany ze względu na problemy techniczne, które go dotyczą. 29% gazociągów działa po zakończeniu terminu amortyzacyjnego, 60% z nich pracuje od 10 do 30 lat, 1/3 agregatów stacji kompresorowych wymaga rekonstrukcji [1]. Rocznie, w celach transportowych wykorzystywanych jest aż ok. 8 mld m³ gazu [14, 136]. Pomimo bezprecedensowego w skali światowej testu, który ukraiński GTS zdał znakomicie podczas kryzysu na początku 2009 r., oczywistym jest potrzeba jego modernizacji. Szansą dla Kijowa w tym kontekście jest podpisanie «Deklaracji» oraz przedstawienie „Strategii modernizacji i rekonstrukcji GTS Ukrainy” [15], co napawa optymizmem. Jednak złożoność procesów polityczno-ekonomicznych, zwłaszcza w warunkach ciągłej walki wyborczej, stwarza pewne zagrożenia dla ich zrealizowania. Innym problemem związanym z funkcjonowaniem systemu gazociągów na Ukrainie, a konkretnie magazynów podziemnych, są niezrozumiałe i nieprzejrzyste zasady dostępu do nich – ich absolutnie głównym klientem do tej pory był *Gazprom*, a kompanie europejskie wielokrotnie skarżyły się na brak możliwości korzystania z nich.

Znacznie więcej problemów dostarcza funkcjonowanie rynku gazu ziemnego nad Dnieprem. Monopolizowany, z niedoskonałą strukturą organizacyjną i niedorozwiniętymi mechanizmami prawnymi, o niskim stopniu przejrzystości z regularnie zadłużonymi odbiorcami, oraz administracyjnie zarządzany ze skazanych na targanie niestabilnością polityczną organów władzy – to cechy, którymi środowiska eksperckie go charakteryzują [7, 22]. Właśnie zwalczenie ostatniego czynnika będzie kluczem do sukcesu w procesie modernizacji GTS.

Jedną z najpoważniejszych przyczyn uzależnienia Ukrainy w sektorze gazowym jest rozbudowana i zbyt energochłonna gospodarka. Poziom jej energochłonności 2,5-krotnie przewyższa średnią światową. Z 69,8 mld. m³ gazu ziemnego spożytych na Ukrainie w roku 2007, 34,2 mld. m³ przypadło na przemysł (prawie w 1/3 metalurgiczny), 17,9 mld. m³ na sektor komunalny [7, 18]. Rozwiązanie problemu energochłonności wykracza poza działania w sferze gazowej i jest elementem szerszej polityki modernizowania systemu ekonomicznego Ukrainy, która jest niezbędnym ogniwem do uzyskania progresu na drodze Kijowa do Brukseli. Ograniczenie zużycia gazu ziemnego musi być rozpatrywane jako jedna z najważniejszych metod zmniejszenia uzależnienia Ukrainy w tym zakresie.

Kolejnym istotnym elementem charakteryzującym sektor gazu ziemnego na Ukrainie jest wydobywanie ze złóż własnych. Zapasy tego surowca na Ukrainie, głównie w basenie Morza Czarnego i Azowskiego, są oceniane od 1,2-1,5 bln. m³, co przy obecnym poziomie spożycia wystarczyłoby na ok. 20 lat [16]. Zgodnie z prognozami wydobywanie własne będzie regularnie wzrastać z obecnych 20 mld. m³ do: 23,2 mld. m³ w 2010 r., 25 mld. m³ w 2015 r., 26,1 mld. m³ w 2020 r. i 28,5 mld. m³ w roku 2030. W perspektywie krótkoterminowej kłopotów gazowych Kijowa to nie rozwiąże, ale działania w tym kierunku są konieczne jako jeden ze środków wzmacniających pozycję Ukrainy. Przeszkód dla szybkiego zwiększenia wydobywania jest kilka. Ponad 15% złóż należy do grupy trudno dostępnych, co wymaga nowoczesnych i drogich technologii, którymi Ukraina nie dysponuje. Klimat inwestycyjny w sferze gazowej pozostawia wiele do życzenia – próba wyjścia na rynek wydobywczy Ukrainy kompanii Vanco w 2008 r. zakończył się fiaskiem o podłożu korupcyjno-politycznym. Istotnym czynnikiem utrudniającym inwestycje jest rozdrobnienie złóż, które eksploatować należy oddzielnie, co zwiększa potencjalne koszty wydobywania. Dodatkowym utrudnieniem są miny wojskowe oraz miejsca startu rakiet wojskowych, które odstraszały potencjalnych inwestorów [17]. Problemów w wydobywaniu dostarcza również przeciąganie się procesu delimitacji i demarkacji granicy morskiej między Ukrainą i Federacją Rosyjską [18].

Coraz bardziej popularnym rozwiązaniem zdywersyfikowania źródeł dostarczania gazu ziemnego jest w krajach Europy Zachodniej budowa terminali i infrastruktury niezbędnej do otrzymywania gazu skroplonego. Władze ukraińskie dopiero w lipcu 2009 r. na poważnie zainteresowały się tym kierunkiem wzmocnienia niezależności energetycznej – przy współpracy z kompaniami mającymi doświadczenie w realizowaniu takich projektów stworzono grupę roboczą, która zajmie się opracowaniem planu biznesowego, metod przyciągania inwestorów i koncepcji implementacji projektu. Do najistotniejszych przeszkód w zrealizowaniu tych zamiarów należy zaliczyć wysoką potencjalną cenę produktu, brak doświadczenia w eksploatacji takiego surowca przez przemysł ukraiński, słaba podstawa prawna do funkcjonowania rynku LNG, deficyt fachowców i infrastruktury [3, 13] oraz koszty jej budowy [19].

Wnioski. Podsumowując rolę procesów wewnętrznych i zewnętrznych zachodzących w sektorze gazowym dla integracji Ukrainy z UE należy stwierdzić, że po pierwsze, znaczenie tego sektora pozostanie w najbliższej dekadzie bardzo istotnym. Po drugie, kompleks czynników charakteryzujących stosunki UE-Ukraina-Rosja w sferze gazowej, a także stan tego sektora nad Dnieprem, komplikują politykę europejską Kijowa. Po trzecie, konieczną jest potrzeba wzmocnienia bezpieczeństwa energetycznego Ukrainy celem zwiększenia swobody działań w tym zakresie. Z uwagi na marne perspektywy pozyskania nowych źródeł surowca, podstawowym zadaniem Kijowa w tym kontekście powinno być reformowanie sektora. Po czwarte, co najmniej w perspektywie krótkoterminowej, Ukraina pozostanie wpływowym graczem na mapie gazowej Europy. Po piąte, wykorzystanie tego czynnika w procesie zbliżenia z UE, zależeć będzie od skuteczności Ukrainy w realizowaniu pakietu działań modernizacyjno-dywersyfikacyjnych. Po szóste, ważnym czynnikiem, który może uniemożliwić osiągnięcie sukcesu w tej dziedzinie jest wątpliwa dojrzałość elit politycznych do przeprowadzenia mało popularnych zmian w tym zakresie.

Rekomendacje. Rozwiązanie problemów sektorze gazowym Ukrainy, które stanowią przeszkodę w uzyskaniu sukcesów w procesie integracji kraju z UE w perspektywie krótkoterminowej, wymaga kompleksu działań ze strony władz ukraińskich. Działania wynikające z zobowiązań wziętych na siebie po podpisaniu «Deklaracji» powinny być tylko częścią strategii w obrębie tego sektora. Lista niezbędnych kroków przedstawia się następująco:

1. Utrzymanie parametrów GTS na obecnym poziomie, a także stworzenie podstaw do rozszerzenia jego możliwości tranzytowych. Cel ten ma zostać osiągnięty poprzez modernizację właściwości technicznych poszczególnych elementów GTS, zgodnie z «Programem Reform

Сектора Газового на lata 2010–2011» przygotowywanym przez środowiska eksperckie w oparciu o standardy unijne.

2. Implementacja do norm unijnych metod kontroli przesyłu i przechowywania gazu - wprowadzenie monitoringu *on-line*.

3. Wprowadzenie zasad funkcjonowania rynku wewnętrznego gazu ziemnego zgodnie z Dyrektywą UE 2003/55/WE. Do głównych zadań w tym zakresie należy wprowadzenie przejrzystych zasad funkcjonowania dla wszystkich uczestników rynku gazu, zlikwidowanie dysproporcji cenowej między surowcem importowanym i wydobywanym ze złóż własnych, zapewnienie niezależności operatora sieci przesyłowej (*Ukrtransgaz*) i umożliwienie mu pracy na zasadach komercyjnych oraz otwarcie dostępu do magazynów przechowujących gaz na zasadach komercyjnych kompaniom europejskim.

4. W możliwie najkrótszym czasie uregulować wszystkie długi *Naftogazu*. Oddzielić główne jego funkcje: wydobywczą, tranzytową i transportową (wewnętrzną). Pozostawić *Naftogaz* w roli jedyne go importera i eksportera surowca.

5. Uregulowanie niesymetrycznych zapisów w kontraktach gazowych z FR. Chodzi przede wszystkim o zasady opłacania przez Moskwę tranzytu oraz konieczność uiszczania przez Kijów opłat za gaz zakontraktowany na 10 lat bez względu na zapotrzebowanie (zasady *take or pay* i *ship or pay*).

6. Stworzenie warunków do niezależnego funkcjonowania Narodowej Komisji Regulującej Energetykę (NKRE). Wprowadzenie mechanizmu licencji NKRE na działalność na rynku gazu, przy jednoczesnym ustanowieniu bariery maksymalnego udziału w nim (np. 20%).

7. Regularna podwyżka cen na gaz dla wszystkich odbiorców. Temu procesowi musi towarzyszyć drastyczne zwiększenie dyscypliny w uiszczaniu opłat, co wywołuje potrzebę udoskonalenia metod ich ściągania. Stymulowanie zachowań oszczędnościowych.

8. Praca nad poprawą klimatu inwestycyjnego, ze szczególnym uwzględnieniem sektora wydobywczego. Zjednoczenie państwowych kompanii wydobywających gaz ziemny i ropę naftową w jedną strukturę i jej sprzedaż koncernowi o uznanej w świecie marce.

9. Przyspieszenie działań w kierunku stworzenia infrastruktury do pozyskiwania i spożywania gazów w innej postaci od tradycyjnej, zwłaszcza LNG.

10. Unikanie sytuacji kryzysowych podobnych do tych z przełomu lat 2005/2006 i 2008/2009. Poprawa działań nad wizerunkiem Ukrainy jako przejrzystego i pewnego państwa-transportera. Jednym z kroków do tego powinny być skierowane do audytorium europejskiego, regularne i publiczne nieformalne sprawozdania z działalności Kijowa w sektorze.

Literatura

1. Энергетична стратегія України на період до 2030 року; patrz: Oficjalna strona internetowa Rady Najwyższej Ukrainy: <http://zakon.rada.gov.ua/signal/kr06145a.doc> ; 04.09.2009
2. Энергетическая стратегия России на период до 2020 года; patrz: Strona internetowa Ministerstwa Przemysłu i Handlu Federacji Rosyjskiej: <http://www.minprom.gov.ru/docs/strateg/1> ; 04.09.2009.
3. Аналітична доповідь Центру Разумкова: Диверсифікація енергопостачань в Європейському Союзі, Росії та Україні: загальні підходи, наміри і проблеми, Національна безпека і оборона № 6 2009.
4. Концепция внешней политики Российской Федерации; patrz: Oficjalna strona internetowa Prezydenta Rosji: <http://www.kremlin.ru/text/docs/2008/07/204108.shtml> ; 04.09.2009.
5. А. Єрьоменко, Энергетична безпека України як складова енергетичної безпеки Євросоюзу, *International Review* № 1(9), березень 2009: Відносини Україна-ЄС. У фокусі енергетичної безпеки, s. 15.

6. В. Червоненко, Александр Тодийчук: «Перед технічними спеціалістами «Укртрансгаза» и «Нефтегаза», я снимаю шляпу»; patrz: Ukraiński portal internetowy «Главред»: <http://glavred.info/archive/2009/01/14/162120-2.html> ; 04.09.2009.
7. Аналітична доповідь Центру Разумкова: «Газові ринки ЄС і України: проблеми розвитку та інтеграції», Національна безпека і оборона № 8 2008.
8. W. Ostant, Import rosyjskiego gazu do państw Unii Europejskiej, Biuletyn Instytutu Zachodniego № 10 2009, s. 2.
9. В. Тарнавский, Лицом к югу, Энергобизнес 31.03.2009.
10. Спільна заява: Спільна ЄС-Україна міжнародна конференція щодо модернізації газотранзитної системи України; patrz: Oficjalna strona internetowa Przedstawicielstwa Ukrainy przy Unii Europejskiej: <http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua/eu/ua/publication/content/28673.htm> ; 04.09.2009.
11. Dyrektywa 2003/55/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 26 czerwca 2003 r. dotycząca wspólnych zasad rynku wewnętrznego gazu ziemnego i uchylająca dyrektywę 98/30/WE; patrz: Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:12:02:32003L0055:PL:PDF> ; 06.09.2009.
12. Политклуб, «Главред», 30.03.2009: Газовый прорыв в Брюсселе; patrz: Portal internetowy «Главред»: <http://glavred.info/archive/2009/03/30/135559-9.html> ; 06.09.2009.
13. В. Тарнавский, После Брюсселя, Энергобизнес 31.03.2009.
14. Нафтогазовий сектор України: прозорість функціонування та доходів, pod red. М. Гончара, Київ–Севастополь 2008.
15. План модернізації ГТС України. Повний текст презентації; patrz: Portal internetowy «Українська правда»: <http://www.epravda.com.ua/publications/49d07e089526a/> ; 05.09.2009.
16. G. Gromadzki, W. Konończuk, Energetyczna gra. Ukraina, Mołdawia i Białoruś między Unią i Rosją, Warszawa 2007, s. 18.
17. М. Земляний, В. Вербинський, Енергетика України: стан і пріоритети розвитку; patrz: Україна в 2007 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку, pod red. Ю. Рубана, Київ 2007, s. 313.
18. О. Михайлюк, Видобуток енергоносіїв на шельфі Чорного та Азовського морів, Чорноморська безпека № 2(6) 2007, s. 85.
19. Л. Уніговський, В. Частухін, О. Лактіонов, С. Федоренко, Диверсифікація джерел і маршрутів газопостачання: вибір для Європи та України, Національна безпека і оборона № 6 2009, s. 62.